

І С Т О Р І Я

УДК 94(477)"16":930.2 "18/19"

**ЛЮБЛІНСЬКА ТА БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЇ У КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ УТВОРЕННЯ
КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ.
ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ
ІСТОРІОГРАФІЇ 40-х РОКІВ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

В.М.Романцов

Історики, аналізуючи складні й суперечливі процеси державотворення в козацькій Україні, звернули увагу на те, що вони були обумовлені конкретними історичними причинами – тими гострими суспільними суперечностями, які склалися в нашій країні протягом другої половини ХVІ – першої половини ХVІІ ст. Дослідники перш за все розглядали політичні протиріччя, які виникли внаслідок перетворення України на колоніальне володіння Польської корони.

Надзвичайно важливим чинником у цьому процесі більшість українських істориків вважала Люблінську унію 1569 р. Проте таке ставлення до неї склалося в історіографії не одразу. Українські історики романтичного напрямку Д.Бантиш-Каменський та М.Маркевич, на відміну від наступних вчених, ніяк не пов'язували передумови Національно-визвольної війни в Україні з Люблінською унією. Перший вказував, що українські князі воевода Київський К.Острозький та воевода Волинський О.Чарторийський підтримували у Любліні дії польського короля Сигізмунда ІІ Августа проти литовських вельмож [1]. Автор «Истории Малороссии» взагалі відзначав, що українські депутати подали клопотання про вічне підданство польському королеві, ідилічно описавши відповідне рішення Люблінського сейму 1569 р. [2].

Першими в українській романтичній історіографії почали пов'язувати Люблінську унію з причинами Національно-визвольної війни українського народу М.Іванишев та М.Костомаров. Вони показали негативні наслідки цих подій для подальшої долі України, вказавши, що на Люблінському сеймі українські землі були перетворені на провінцію Польського королівства. Це, на думку істориків, призвело до загострення протистояння між Польщею та Україною [3]. «Таке з'єднання, – писав М.Іванишев, – повинне було мати наслідки, згубні для обох народів», оскільки вони відрізнялися «способом правління, мовою та релігією», знаходилися «в безперервному зіткненні», чим паралізували розвиток держави [4]. Учений вважав, що приєднання України до Польщі було не вигідним для першої. Він наголошував, що в документах того часу зустрічаються численні скарги українських дворян «на сваволлю магнатів, які захопили до своїх рук законодавчу владу, на несправедливий розподіл староств і вищих державних посад, на протизаконні дії влади судової та виконавчої, на грабунки і шаленість жовнірів і на переслідування православної релігії» [5]. Констатуючи ці гострі політичні суперечності, які склалися в Україні внаслідок Люблінської унії, М.Іванишев фактично визначив причини посилення національно-визвольної боротьби на українських землях.

Усвідомлював вплив Люблінської унії на розвиток національно-визвольної боротьби в Україні і М.Костомаров. На думку вченого, «руські дворяни вперто протидіяли цьому з'єднанню, але погодились, заспокоєні клятвеними обіцянками вічної недоторканості своєї

віри, мови, законів...” [6]. Історик навіть вказував на впевненість “руських у продовженні свого особливого політичного існування” [7]. Але, за словами історика, “того, що писалося на папері, неможливо було зберегти на ділі” [8]. Микола Іванович стверджував, що “справу Люблінської унії помилково називають добровільним з’єднанням народів” [9], бо в дійсності вона закріпила панування одного над іншим...” [10]. Отже, М.Іванишев та М.Костомаров вважали Люблінську унію як несправедливу для українського народу, оскільки він внаслідок цього потрапив у пригноблене становище. Схожі думки висловлював також історик українського козацтва Д.Яворницький [11].

М.Максимович та П.Куліш звернули увагу на негативні політичні наслідки Люблінської унії, яка заклала основи пригноблення України та державної слабкості Польщі. Вони вказували на те, що польська влада була чужою для України, здійснювала у ній асиміляторську політику. М.Максимович визначив “Люблінський період” [12] як добу “польської влади”, коли “польський уряд і власники українських маєтків пригноблювали Україну” [13]. Вчений заперечував твердження польських істориків, що після Люблінської унії у країні панував “дух терпимості” [14].

П.Куліш вважав, що, внаслідок приєднання українських земель до Польщі, утворилася “польсько-руська республіка”, устрій якої викликав вкрай негативні оцінки історика. Він наголошував, що в цій державі “в уявній волі виражалось польське безсилля”, відзначав “дряхлість шляхетської рівності” [15]. Падіння цієї країни, на думку П.Куліша, “сталось внаслідок власних її беззаконь” [16]. Пантелеймон Олександрович не раз акцентував увагу на гострих суперечностях, які виникли внаслідок політичного панування Польщі над Україною. Він називав це “насиллям цивілізаторів” над українським народом [17], які домагалися того, “щоб Русь була Польщею...” [18]. Як історик і письменник, він доводив несправедливість польської влади щодо українців, насамперед пов’язуючи це з частими війнами, що вела Польща і які “падали всім своїм тягарем” на Україну. “Ми в польському суспільстві, – за словами П.Куліша, – були руками, які завадали удари; ми були також грудьми, які отримували рани від зброї ворожої” [19].

В.Антонович, виходячи з історіософських позицій позитивізму, розглядав, перш за все, соціальні і правові наслідки Люблінської унії в Україні. За словами історика, “увесь устрій життя ... нараз перервався і замінився життєвою зав’яззю польського народу”. Польське право в українських землях стало обов’язковим, що “найбільш відбилося на стані селян” [20]. Вчений вважав, що саме у зв’язку з Люблінською унією в останній чверті XVI ст. “селянське населення литовсько-руських областей було поставлене у досить не вигідні юридичні умови: воно повсюди було прикріплене до землі і підкорене дворянам” [21]. У цьому дослідник вбачав підґрунтя для майбутнього соціального конфлікту в Україні.

Більш чітко, ніж інші українські історики XIX ст., пов’язував передумови Національно-визвольної війни з впливом соціально-політичних чинників М.Драгоманов. Таким рубежем, який визначив характер суспільних суперечностей в Україні, Михайло Петрович вважав Люблінську унію [22]. Наслідком її утвердження було те, що “в області малоруського народу, який потрапив до держави Литовсько – Польської, починає сильно виявлятися процес відокремлення вищих правлячих верств від мас народу, причому ці вищі верстви приймають чужу, польську народність” [23].

М.Драгоманов заперечував твердження польських істориків, що Люблінська унія була нібито “братерським союзом трьох народів” (Польщі, Литви та Русі). Він називав цю політичну унію “злополучною”, так само як і церковну унію 1596 р. На його думку, Люблінська унія привела до підкорення України Польщі “без будь-якої цілісної обласної автономії та цільного представництва” [24]. Основу майбутнього загострення суперечностей в Україні історик вбачав у тому, що “Польща взялася поширити на край, якого соціальний лад був

зовсім не схожий на польський, свої соціальні порядки, які визнавали поза містами лише два класи населення: шляхту і підкорене їх поспільство” [25].

М. Драгоманов гіпотетично припускав, що Люблінська унія могла утриматися, якби вона була “дійсно федеральною”. Але насправді, за словами вченого, “польські політики хотіли не федерації, а асиміляції, а тому приготували розпад унії, який повинен був потягнути до загибелі і саму Польщу” [26]. У цих словах дуже точно показана згубна роль Люблінської унії і для України, і для Польської держави.

О. Єфименко, характеризуючи приєднання українських земель до Польщі, звернула увагу на ті його наслідки, які не були відзначені попередніми дослідниками. Олександра Яківна вказувала, що саме після приєднання до Польщі волинських та київських земель утворився “новий політично-соціальний організм” – “Південна Русь” (Україна), а український народ вперше виступив “в якості історичного діяча” [27]. Вона справедливо вважала, що з часу Люблінської унії, яка означала для України “момент суспільної кризи”, у нашій країні спостерігалися два типи життя: “з одного боку – це життя земель старого заселення, старої культури, де всі суспільні відносини вже прийшли до відомої рівноваги, з іншого боку – життя земель, які заселялися наново, де суспільний лад ще не встиг викристалізуватися у певні форми, де все знаходиться у хаотичному бродінні” [28]. Одним з наслідків Люблінської унії стала значна Польська імміграція в Україну, куди наплинула польська малоземельна та безземельна шляхта [29]. Люблінська унія відкрила двері польському впливу в Україні, впливу релігійного вільнодумства Заходу [30].

Різнобічний та ґрунтовний аналіз тих наслідків, які мала для України Люблінська Унія, зробив Михайло Грушевський. Він зазначав, що ці постанови “були складені ... з повним нехтуванням історичних фактів” [31] і характеризувалися надуманою мотивацією. Ігноруючи історичні реалії, правлячі кола Польщі вступили на шлях “насильницького здійснення вікових устремлінь польської політики” [32].

Наслідком Люблінської унії було те, що “Польща збрала під своєю владою майже всі українські землі”. За межами Польщі після 1569 р., крім Закарпаття, яке перебувало під угорською владою, та Буковини у складі Молдавії, залишалися тільки Берестейська та Пинська землі, які складали Берестейське воєводство під владою Великого Князівства Литовського. Чернігівщина з 1503 р. до початку XVII ст. належала Московській державі, а у добу Смутного часу була захоплена поляками [33]. За словами Михайла Грушевського, це привело до того, що “в останній чверті XVI ст. вся Україна до самого Дніпра була організована відповідно до польського права і польських порядків, а у першій половині XVII ст. польське право і порядки переходять і за Дніпро, майже досягнувши у своєму поширенні крайніх меж української колонізації на сході” [34]. Учений цілком слушно зазначав, що “Польща на кінець XVI ст. остаточно формується в шляхетську державу”, у якій правляча шляхетська верства узурпувала всі політичні та соціальні права. Це безпосередньо позначилося на правовому устрої українських земель [35]. З цього часу в Україні посилювалися аномалії суспільних відносин, оскільки “привілейованим класом в українських землях стають все більш і виключно поляки, а в становищі непривілейованому, пригнобленому виявляється туземне українське населення” [36].

Як і інші історики, М. Грушевський вказував: Люблінська унія широко відчинила в Україну двері польській шляхті, “що сидючи на руській землі й живучи потом руського селянина, звикла ігнорувати все руське, уважати руський народ за *misera contribuens plebs* для польського, дивитися на руську культуру, право, традиції як на щось незмірно низше від польського” [37]. Учений переконливо довів, що за цих обставин “соціальна несправедливість загострюється національною ворожнечею, свідомістю національного гніту, яка підміняється почуттям співпадаючого з ним гніту релігійного. Поляки і ополячені туземці захоплюють у свої руки всю владу, всю силу, всі доходи, всі землі. Туземна Русь обернена на

польських голотів, на зубожілу, обібрану, знехтувану масу польських слуг та чорноробів; її культура, релігія, правовий та економічний побут доведені до повного занепаду і приниження цим польським пануванням. Все це надає ще більшу гостроту невдоволенню обділених станів та груп туземного українського населення і посилює інтенсивність наступної боротьби” [38]. Ці слова засвідчують, що М.Грушевський логічно пов’язував зростання національно-визвольної боротьби із загостренням внутрішніх суперечностей в Україні, які були наслідками впливу Люблінської унії.

Українські історики, розглядаючи причини Національно-визвольної війни і утворення козацької держави у добу пізнього середньовіччя, важливе місце відводили релігійному чиннику. Захист православної віри в умовах проголошення церковної унії став для України загальнонаціональним завданням. Його вирішення було тісно пов’язане з державотворчим процесом. До середини ХІХ ст. вчені саме релігійні суперечності в суспільстві вважали головною причиною посилення національно-визвольної боротьби в Україні. М.Василенко звернув увагу, що релігійні причини Національно-визвольної війни вивчені краще, ніж інші [39].

Д.Бантиш-Каменський постійно вказував на релігійні утиски проти православних в Україні, які посилювалися з часу правління короля Сигізмунда ІІІ. Саме у цю добу, за словами історика, “виникла згубна для одновірців наших унія” [40]. При цьому король відкрито захищав прихильників унії, забороняв приїзд посланців від Константинопольського патріарха, не дозволяв православним будувати храми, а уніати захоплювали насильно монастирі та церкви, мучили священиків [41]. Польська влада всіляко сприяла утвердженню уніату серед українців. Для цього використовували навіть війська [42]. Незважаючи на те, що на користь православного духовенства були прийняті сеймові конституції 1607, 1609, 1618 та 1620 рр., уніати ігнорували їх, маючи підтримку короля [43].

Якщо Д.Бантиш-Каменський лише констатував факти посилення утисків проти православних в Україні, то М.Максимович вперше спробував проаналізувати це явище. Він передусім звертав увагу на дії єзуїтів у Польщі. На думку вченого, саме вони вплили в поляків “дух нетерпимості і вірогоніння”. Михайло Олександрович був переконаний, що саме в цьому полягала головна причина розриву між Україною та Польщею [44]. Він відзначав, що релігійні суперечності в Україні ще більш загострилися, внаслідок утвердження церковної унії, яка стала “яблуком розбрату між православними та католиками” [45]. При цьому історик акцентував на принципових канонічних відмінностях уніатського та православного віросповідання [46]. На його погляд, Берестейська унія була “образлива і ненависна для народу”, тому що вона була здійснена без його участі і згоди, поза його бажанням вводилась “заходами насильницькими, незаконними і гнобительськими для всіх православних” [47]. З цього М.Максимович зробив висновок, що церковна унія була великим злом, і в “історичній картині смут та міжусобиць, які відбулися”, вона “повинна стояти на першому плані” [48].

Схожі оцінки щодо релігійного протистояння в Україні, хоч і з деякими особистими акцентами, давав у своїх працях також М.Костомаров. Зокрема, він висвітлює причини укладення церковної унії. Історик пов’язував їх з давніми намірами римських першосвящеників стосовно православної церкви. На думку вченого, наприкінці ХVІ ст. склалися сприятливі умови для здійснення папських планів щодо підпорядкування українського православ’я, спричинені діяльністю ордену єзуїтів, який “за короткий час оволодів і урядом, і розумом дворянства, і вихованням юнацтва” [49]. До того ж, з намірами римо-католицької верхівки була узгоджена політика польського короля Сигізмунда ІІІ, який “був гарячим католиком і готовий був на все на угоду папі” [50]. Унія, за словами М.Костомарова, була здійснена мистецьки, “під личиною справедливості”, “для блага всього християнства”. А після утвердження унії папою поляки вважали мо-

жливим використовувати “всякі явні заходи для знищення руської віри в руській землі” [51]. Учений звернув увагу на те, що унія була здійснена “тільки для простого народу”, передбачалось, що шляхта прийме католицизм [52]. Історик вказував, що десять сеймових конституцій, прийнятих за півстоліття після введення унії для забезпечення спокою православних віруючих, не відвернули численних утисків проти них. Їх не визнавали представники католицького та уніатського духовенства, оскільки, на їх думку, “церква вище держави”. Шляхта ж сприймала ці конституції залежно від власної релігійної належності. Вони могли діяти лише у володіннях дворян православної віри, а власники-католики їх повністю ігнорували [53]. Таких ставало все більше. Микола Іванович навів численні приклади утисків православних віруючих в Україні і дійшов висновку, що саме “унія збудила до повстання Малоросію” [54]. За цих обставин, національно-визвольна боротьба українського народу “покривалася прапором ображеної та приниженої православної віри” [55]. Прагнення народу до покаяння також набуло “релігійного відтінку”, оскільки православна релігія стала для українців “прапором свободи та протидії панському гніту” [56].

Деяко інакше розглядав питання церковної унії та її впливу на національно-визвольний рух в Україні В.Антонович. Він був переконаний, що запровадження Берестейської унії було прорахунком польського уряду, “яким керували єзуїти та католицька клерикальна партія”. Ультракатолицька партія гадала, “що зможе легко зламати православ’я за сприяння православних єпископів та митрополита” [57]. На здійснення унії не питали згоди у нижчого духовенства та мирян, вважаючи, що достатньо буде підтримки верхівки православної церкви. Але, при цьому, не врахована була “основна риса православної церкви”, яка полягала “в соборному її характері”. Це викликало протести православних, їх активну протидію запровадженню унії [58]. Пояснюючи ставлення більшості українців до Берестейської унії, В.Антонович підкреслював, що “для народу вона була невідомою не своїми догмами, бо народ не спиняється над міркуванням про богословські питання, не обрядами; український народ завжди відносився до них індиферентно. Вона була невідомою тим, що перемінювала громадський уряд церкви на авторитарний. Народ ненавидів, таким робом, унію за її ієрархічний абсолютизм та за те, що її примусово запроваджував у краї ворожий польсько-шляхетський елемент” [59]. Ці гострі релігійні суперечності історик визначав однією з досить важливих причин “незадоволення народних мас”, але, на відміну від своїх попередників, на перше місце він її не ставив [60].

О.Єфименко проаналізувала ті складні історичні умови, за яких була укладена церковна унія. Дослідниця наголошувала, що думка про унію церков та церковної ієрархії виникла серед деяких православних кіл, а також в єзуїтів та їх прихильників. Ця думка була цілком природною, оскільки для багатьох у цьому бачилась можливість покласти край розброду релігійних поглядів примиренням “двох головних релігійних розбіжностей, які розділили Польсько-Литовську державу на два ворожі стани” [61]. Олександра Яківна вважала, що король С.Баторій підтримував ідею церковної унії та єзуїтів, “цінуючи в них діяльне знаряддя для досягнення бажаного державного і суспільного об’єднання” [62]. Навіть такий захисник православ’я як В.К.Острозький думав про з’єднання церков. Однак, з точки зору О.Єфименко, наприкінці XVI ст. ґрунт для підкорення православ’я папському престолу не був підготовлений. Через це Берестейська унія 1596 р. постала “в очах маси православних її учасників як результат особистих своєкорисних зусиль православних архієреїв...”. Їм, за словами дослідниці, була “надто тяжка і образлива залежність від мирян при високому і цілком незалежному становищі духовенства католицького” [63]. Але масові настрої православних віруючих були ворожі унії. За цих обставин в Україні відбувся церковний розкол [64]. Православна церква була позбавлена ієрархії, державного заступництва, багатого майна, її опорою, за

висловом Олександри Яківни, залишилося “моральне переконання”, яке “підняло рівень середовища південноруського суспільства на небувалу висоту” [65].

О.Єфименко відзначала, що “релігійна унія викликала у православному середовищі гарячу потребу відстоювати правоту своєї справи тими новими засобами, які були до тих пір майже недоступні, – шляхом гласності, звернення до громадської думки” для “заперечення унії та латинства, на захист православ’я” [66]. У зв’язку з цим вказано на появу полемічної літератури, активізацію церковних братств у Львові, Луцьку, Острозі, Києві, на діяльність особистостей “визначних душевних якостей”, серед яких особливе місце посідав пристрасний полеміст І.Вишенський [67].

І.Каманін вважав церковну унію 1596 року чинником посилення ворожнечі “між руським населенням (українцями – автор) та польською владою” [68]. На думку історика, Берестейська унія продовжила справу Люблінської унії у релігійній сфері. Вчений вказав на різку відмінність становища православної церкви до і після унії 1596р. Вона перестала бути панівною, втратила заступництво влади та закону. Все це перейшло на уніатську церкву та духовенство, а “православ’я та православні, духовенство та миряни піддавалися жорстоким переслідуванням”. Православ’я за цих умов не загинуло тільки через те, що, за словами дослідника, “політичні обставини I половини XVII ст... висунули таких геніальних та мужніх борців за віру, якими були гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний та митрополит Петро Могила” [69]. У той же час було відзначено, що ці діячі не змогли подолати розлад і протилежність інтересів серед православного духовенства [70]. З цього І.Каманін виводив відмінність позицій вищого православного духовенства, яке домоглося “прав і привілеїв, зберігши за собою багаті осяжні земельні володіння, намагалося влаштуватися так само, як... вище католицьке духовенство”, а також сільських священиків, інтереси яких зливалися з інтересами всього народу [71].

Широко висвітлював релігійні суперечності в Україні останніх десятиліть перед Національно – визвольною війною М.Василенко. На відміну від І.Каманіна, він вважав, що під владою Польщі православ’я, як релігія нижча, завжди піддавалося утискам, у тому числі, і до Берестейської Унії. Це стосувалося “побудови церков, відправлення культу..., іноді проводилося обмеження шлюбів з православними, обмежувалися права православних у користуванні у містах німецьким правом”, у зобов’язанні сплачувати податки, від яких були звільнені католицькі прелати. Історик вказував, що, на відміну від католицької ієрархії, яка брала участь в державних справах, православні церковні діячі могли з’являтися в державних установах тільки прохачами [72].

Навіть після визнання рівноправ’я всіх іновірних варшавською конфедерацією 1573 р. католики зберігали привілеї, посилювалася католицька реакція [73]. Те, що польський уряд втручався у церковні справи, на думку вченого, надавало питанню про унію політичного характеру. Цим висновком М. Василенко цілком слушно пов’язував релігійне та політичне питання в Україні. Історик звернув увагу, що після Берестейського собору король Сигізмунд III фактично відмовився від прийнятих у 1588 р. *Racconventa*, які підтверджували принципи віротерпимості. Церковна унія вважалася польською владою обов’язковою для всіх православних віруючих. Проти такого насильницького нав’язування протестувала на сеймах українська шляхта грецької віри. Весною 1599 р. вона вступила в союз з протестантами [74].

М.Василенко зазначав, що зняряддя католицької реакції в Речі Посполитій у II половині XVI ст. були єзуїти (почали діяльність в Польщі у 1564 р.) [75]. З іншого боку, вчений вважав, що з появою єзуїтів було пов’язане заснування шкіл, які повинні були денационалізувати народності, що входили до складу Речі Посполитої. З цих шкіл мали вийти “вороги не католиків” [76]. Отже, за висновком історика, “єзуїти погрожували не тільки вірі, але й національності” [77].

Значної уваги висвітленню релігійних суперечностей в Україні надавав М.Грушевський. Він стверджував, що боротьба за права української народності набула релігійної форми, пояснюючи тим, що “національна відмінність Русі та Польщі співпадала з відмінністю релігійною взагалі”, а через це національна боротьба сприймалася як боротьба релігійна, що була “більше зрозуміла для маси через більш певні і конкретні свої ознаки” [78]. Вчений відзначав “принижене становище православної церкви і нерівноправність православних порівняно з католиками”, що було відчутно на кожному кроці і в релігійній, і в політичній, і в економічній сферах. При цьому православна церковна ієрархія виявляла повну нездатність до протесту, відсутність енергії та ініціативи у боротьбі. Аналізуючи ці обставини, М.Грушевський пов’язував пасивність православної церковної верхівки з тим, що вона надто звикла спиратися на урядову владу, а в самому суспільстві вона “не вміла знайти для себе точку опори”. З іншого боку, це пояснювалося правом патронату з боку польських королів і великих князів литовських щодо православних церковних посад, через що на них потрапляли люди, далекі від церковних справ, що привело весь устрій православної церкви до сильного розладу [79]. Ці суперечності особливо гостро виявилися в полемічній літературі захисників православ’я та прихильників церковної унії [80].

М.Грушевський звернув увагу і на ті суперечності, які виникли між православними єпископами, з одного боку, і братствами та константинопольським патріархом – з іншого. Ці тяжкі непорозуміння підштовхували церковну верхівку до унії з католицькою церквою. У свою чергу, як доводив історик, ці наміри викликали протести в українському суспільстві [81]. Вчений негативно характеризував втручання константинопольського патріарха у церковні справи України.

З іншого боку, М.Грушевський вказував, що польська влада здавна мала наміри щодо приєднання православних віруючих України до католицької церкви. Але лише у другій половині XVI ст. католицька Польща перейшла до відвертих практичних дій у намаганні підкорити православних. За церковну унію висловився навіть В.-К.Острозький, за умови, що це буде здійснено “за згодою з патріархом та всім православним світом” [82]. Але сталося інакше: “свій план унії православні єпископи здійснили таємно в результаті змови, підтриманої королем Сигізмундом III” [83]. На думку історика, саме внаслідок цих дій в Україні виник церковний розкол, загострилася релігійна конфронтація, посилювалися утиски православних.

Історіографічне дослідження наслідків Люблінської та Берестейської унії для історичної долі України показує, що українські історики надавали цьому питанню великої уваги. На відміну від Д.Бантиш-Каменського та М.Маркевича, їх наступники – М.Іванишев, М.Костомаров, М.Максимович, П.Куліш, В.Антонович, Д.Яворницький, М.Грушевський вкрай негативно характеризували вплив Люблінських постанов на становище в українських землях. Більшість вітчизняних вчених у висвітленні даної проблеми дотримувалися думки, що ці політико – правові акти поставили Україну у нерівноправне, пригноблене становище порівняно з польськими та литовськими землями. У Люблінський період – 1569-1648 рр. (з цим визначенням М.Максимовича можна цілком погодитися – автор) – в Україні поширився польський політичний, соціальний та правовий устрій, активізувалася католицька експансія, посилювалося проникнення польських магнатів та шляхти, відбулося ополячування представників українських соціальних верхів. За цих умов було неминучим загострення політичних, соціальних, релігійних, національних суперечностей, що перетворило Україну на арену національно-визвольної боротьби проти польсько-магнатського панування. Українці все більше переконувалися, що польська держава для них чужа, а, отже, закономірно поставало питання про необхідність утворення власної держави. Цікаву думку висловила О. Єфименко, яка вка-

зувала, що внаслідок Люблінської унії була об'єднана у єдиному політичному просторі більша частина українських земель. Це стало важливим чинником процесів державотворення в Україні, які розгорнулися у добу Національно-визвольної війни.

Українські історики романтичного напрямку (Д.Бантиш-Каменський, М.Максимович, М.Костомаров та ін.) серед причин, які привели у XVII ст. до загострення суперечностей в українському суспільстві, на перше місце ставили релігійний чинник, а найбільше відзначили негативні наслідки Берестейської унії. Історики-позитивісти (В.Антонович, О.Єфименко, І.Каманін, М.Василенко, М.Грушевський), хоча і наголошували на деструктивному впливові Берестейської унії на український суспільний розвиток, проте не вважали це головною причиною загострення протистояння в Україні. Вітчизняні історики також стверджували, що підтримка польською владою церковної унії, фактична заборона православної віри призвели до того, що релігійне питання набуло для українців політичного характеру. Захист української православної церкви став справою більшості народу під час Національно-визвольної війни, головним завданням уряду новоствореної козацької держави.

РЕЗЮМЕ

Люблинская уния 1569 г. являлась определенным рубежом украинской истории. С этого времени Украина была инкорпорирована в состав Польского государства, что имело очень серьезные негативные политические, экономические, социальные, религиозные последствия для нашей страны, привело к резкому обострению внутренних противоречий. Своеобразным дополнением политической унии 1569 г. была Берестейская церковная уния 1596г., которая спровоцировала глубокой раскол украинского общества на религиозной почве. Люблинская и Берестейская унии были важными факторами формирования предпосылок Национально – освободительной войны середины XVII в. и возникновения казацкого государства. В статье рассматриваются историографические аспекты данной проблемы.

SUMMARY

Lyublin Union of 1569 was a certain boundary of Ukrainian history. Then Ukraine was incorporated into the Polish State, and it had very grave consequences in political, economic, social and religious spheres in our country. It led to the acute aggravation of home (inland) contradictions. Berestechko Church Union was a special addition to the political Union of 1569. This Church Union resulted in a deep split of Ukrainian society on religious grounds. Lyublin and Berestechko Unions were very important events in the formation of the national liberation war background in the middle of the 18th century and the rise of the Cossack state. The article deals with the historiographic aspects of the issue.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Див.: Бантиш – Каменский Д.Н. История Малой России. – К.: Час, 1993. – С.77.
2. Див.: Маркевич Н.А. История Малороссии. – Т. 1. – М., 1842. – С.48,49.
3. Див.:Иванишев Н. Содержание постановлений дворянских провинциальных сеймов в Юго-Западной Руси // Основа. – 1861. – №3. – С.13; Костомаров Н.И. Правда полякам о Руси // Основа. – 1861. – №10. – С.109.
4. Иванишев Н. Содержание постановлений дворянских провинциальных сеймов в Юго-Западной Руси. – С.13.
5. Там само. – С.15.
6. Костомаров Н.И. Богдан Хмельницкий. – М.: Чарли, 1994. – С.18.
7. Костомаров Н.И. Правда полякам о Руси. – С.109.

8. Костомаров Н.И. Богдан Хмельницкий. – С.18
9. Див.: Костомаров Н.И. Князь Владимир Мономах и казак Богдан Хмельницкий // Казаки. – М.: Чарли, 1995. – С.387.
10. Там само. – С. 389.
11. Див.: Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. – Т.2. – К.: Наукова думка, 1990. – С.28.
12. Максимович М.А. Библиография // Собр. Соч. – Т.1. – К., 1876. – С.511.
13. Максимович М.А. О причинах взаимного ожесточения Поляков и Малороссиян, бывшего в XVII веке // Собр. соч. – Т.1. – К., 1876. – С.250, 249.
14. Там само. – С.258.
15. Кулиш П.А. Отпадение Руси от Польши. – Т.3. – М., 1889. – С.402.
16. Там само. – С.402.
17. Кулиш П.А. Полякам об украинцах // Основа. – 1862. – №2. – С.85.
18. Там само. – С.73.
19. Кулиш П.А. История воссоединения Руси. – Т.Ш. – М., 1877. – С.304.
20. Антонович В.Б. Про козацькі часи на Україні. – К.: Дніпро, 1991. – С.52.
21. Антонович В.Б. Грановщина // Моя сповідь... Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К.: Либідь, 1995. – С.608.
22. Див.: Драгоманов М.П. Исторические песни малорусского народа с объяснениями В.Антоновича и М.Драгоманова. Предисловие // Вибране. – С.48.
23. Там само. – С.48.
24. Див.: Драгоманов М.П. Историческая Польша и великорусская демократия // Собр. полит. соч. М.П. Драгоманова. – Т.1. – Paris, 1905. – С.13.
25. Там само. – С.14.
26. Там само. – С.15.
27. Ефименко А.Я. История украинского народа. – К.: Лыбидь, 1990. – С.160.
28. Там само. – С.160.
29. Див.: Там само. – С.177.
30. Див.: Там само. – С.178.
31. Грушевский М.С. Очерк истории украинского народа. – К.: Лыбидь, 1991. – С.115.
32. Там само. – С.116.
33. Там само. – С.118.
34. Там само. – С.120.
35. Там само. – С.121.
36. Там само. – С.122.
37. Грушевський М. С. Історія України – Руси. – Т. V. – К.: Наук. думка, 1994. – С.26.
38. Грушевский М.С. Очерк истории украинского народа. – С.122.
39. Василенко Н.П. Очерки по истории Западной Руси и Украины. – К.: Издание кн. магазина Н.Я. Оглоблина, 1916. – С.220.
40. Бантиш-Каменський Д.М. Вказ. Праця. – С.95.
41. Див.: Там само. – С.99.
42. Див.: Там само. – С. 100,101.
43. Там само. – С.113.
44. Максимович Н.А. О причинах взаимного ожесточения... – С.259.
45. Там само. – С.264.
46. Там само. – С.265.
47. Там само. – С.266.
48. Там само. – С.268.
49. Костомаров Н.И. Богдан Хмельницкий. – С.24.

50. Там само. – С.24.
51. Там само. – С.24.
52. Там само. – С.25.
53. Там само. – С.32.
54. Костомаров Н.И. О причинах и характере унии в Западной Руси // Научно-публицистичні і полемичні писання Костомарова. – К., 1928. – С.35.
55. Костомаров Н.И. Богдан Хмельницкий. – С.54.
56. Костомаров Н.И. Малороссийский гетман Зиновий – Богдан Хмельницкий.// Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – Кн. 2. – М.: Книга, 1991. – С.228.
57. Антонович В.Б. Предисловие // Архив Юго – Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов. – Ч. 1. – Т. IV. – К.: Универс. типогр., 1871. – С.1.
58. Там само. – С.2.
59. Антонович В.Б. Про козацькі часи на Україні. – С.67.
60. Див.: Там само. – С.67.
61. Єфименко О.А. Вказ. праця. – С.180-181.
62. Там само. – С.181.
63. Там само. – С.181.
64. Там само. – С.182.
65. Там само. – С.183.
66. Там само. – С.185.
67. Див.: Там само. – С.185.
68. Каманін І. Південна Русь напередодні війни Б. Хмельницького // Коли земля стогнала: II половина XVI ст.. – I половина XVII / Упоряд. і передм. В.О.Щербака. – К.: Україна, 1995. – С.201.
69. Там само. – С.209.
70. Див.: Там само. – С.209-210.
71. Там само. – С.210.
72. Див.: Василенко М.П. Вказ. праця. – С.3.
73. Див.: Там само. – С.5.
74. Там само. – С.35.
75. Там само. – С.5.
76. Див.: Там само. – С.54.
77. Там само. – С.55.
78. Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа.– С.144.
79. Там само. – С.145.
80. Див.: Грушевський М.С. Иллюстрированная история Украины. – К.: Левада, 1997. – С.232-233.
81. Див.: Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – С.149.
82. Див.: Грушевський М.С. Иллюстрированная история Украины. – С.235.
83. Там само. – С.236.
84. В.М.Романцов. Люблінська та Берестейська Унії у контексті формування передумов утворення козацької держави. Висвітлення проблеми в українській історіографії 40-х років XIX – початку XX ст.

Надійшла до редакції 27.03.2002 р.